

פמיניזם ואורתודוקסיה < בין זכויות לזהות

מאבקן של נשים לשוויון בתחום האישי, למשל בהליך הגירושין, הוא מאבק על זכויות, אך מאבקן על השתתפות בפולחן הדתי הוא מאבק על זהות, והוא עלול להוליכן הרחק מן העולם האורתודוקסי

מאיר רוט

שהבעיות ההלכתיות אינן המכשול העיקרי בדרכן של הפמיניסטיות למימוש שאיפותיהן; כבר עכשיו אטען כי לעת עתה, לב העניין נעוץ במניעים תרבותיים-דתיים, ולא בהלכה הפורמלית. אחת העבודות המקיפות ביותר שנכתבו בשנים האחרונות על תפילת נשים היא זו שכתבו הרבנים האחים אריה ודב פרימר.² המסקנה העיקרית של עבודתם היא כי אף שלא הכול מותר בנדון, הרי שסוגיית תפילת הנשים מצויה בתחום שיקול הדעת של מדיניות ציבורית: בצד התביעה להיענות בפתיחות לצורכי האישה בעבודת ה' קיים צורך להתחשב במדיניות הלכתית, המעוגנת היטב במסורת הפסיקה, של שמירה על אחדותה ועל שלמותה של הקהילה.³

דרך מעניינת לבחון את המתח בין הגישות הפמיניסטיות ובין הגישות האורתודוקסיות היא בחינת התגובה הגברית לתביעת האישה לשוויון. תלמוד תורה לנשים מתקבל בקרב גברים באהדה, ולעתים אף בהתלהבות, ואילו הפולחן הדתי מתקבל אצלם בהתנגדות, או לפחות בקיבוע של סייגים פורמליים, המעידים על חשש מפני אובדן שליטה על התופעה.⁴ חוקר תרבות יתמה על הסתירה הזאת בהתנהגות של הגברים; לא רק בגלל חוסר לכידותה של הטענה השמרנית, אלא גם בגלל סדר העדיפויות המהופך של הפוסקים האורתודוקסים. אם מקבלים את התפיסה כי ידע רחב בלא גבולות הוא הכוח המשמש בסיס לשליטה חברתית של בעלי הידע, הרי הפוסקים היו אמורים להתנגד דווקא ללימוד התורה לנשים, להצר את צעדיהן ולמנוע את גישתן לחומר הכרוך במשא ומתן ההלכתי. אם פותחים את שערי התורה לרווחה לנשים, לא ברורה ההתנגדות לאפשר לנשים לנהל טקסים שהיו בעבר נחלת הגברים. מכאן יש המבקשים להסיק שההתנגדות הגברית נובעת משמרנות אמוציונלית, ולא מנימוקים הגיוניים.⁵

לפרדוקס הזה מוצעים כמה הסברים אינטליגנטיים, הלקוחים מהתחום החברתי ומהסוציולוגיה של הדת. ראשית, הדרישה למניין נשים עלתה בעיקר בקהילות יהודיות בחו"ל, שבהן מקומן של התפילה ושל הקהילה סביב בית כנסת מרכזי לשימורה ולטיפוחה של הזהות היהודית. במקרה הזה, מכיוון שהתפילה הנעשית בציבור כפופה, מטבע הדברים, לסמכות רבנית הלכתית, התעוררו הסתייגויות מרובות. לעומת זאת, מהפכת לימוד התורה נישאת בעיקר על כתפי הנשים הדתיות בארץ, שהובילו אותה באמצעות האולפנות והמדרשות. הסבר שני הוא בתחום הכמעט סימבולי: המהפכנות של נשים המשתתפות בפולחן דתי מאיימת יותר מזו של נשים המעיינות בטקסטים דתיים

תמונה המצב הנוכחית של בעיית שירותי הדת בישראל אינה סופית ועתידה להשתנות בעתיד הלא רחוק: גם אם בעיית מסורבות הגט עדיין לא באה על פתרונה המלא, דומה שהירידה התלולה במספר הפונים לנישואים דתיים תעשה בסופו של דבר את פעולת השכנוע: סביר להניח כי גם הנוקשים שבדייני בתי הדין הרבניים יאלצו לאמץ את פירות יגיעתם של פוסקי הלכה בעלי לב, שהציגו פתרונות הלכתיים יצירתיים, ומעל לכל - אנושיים.¹

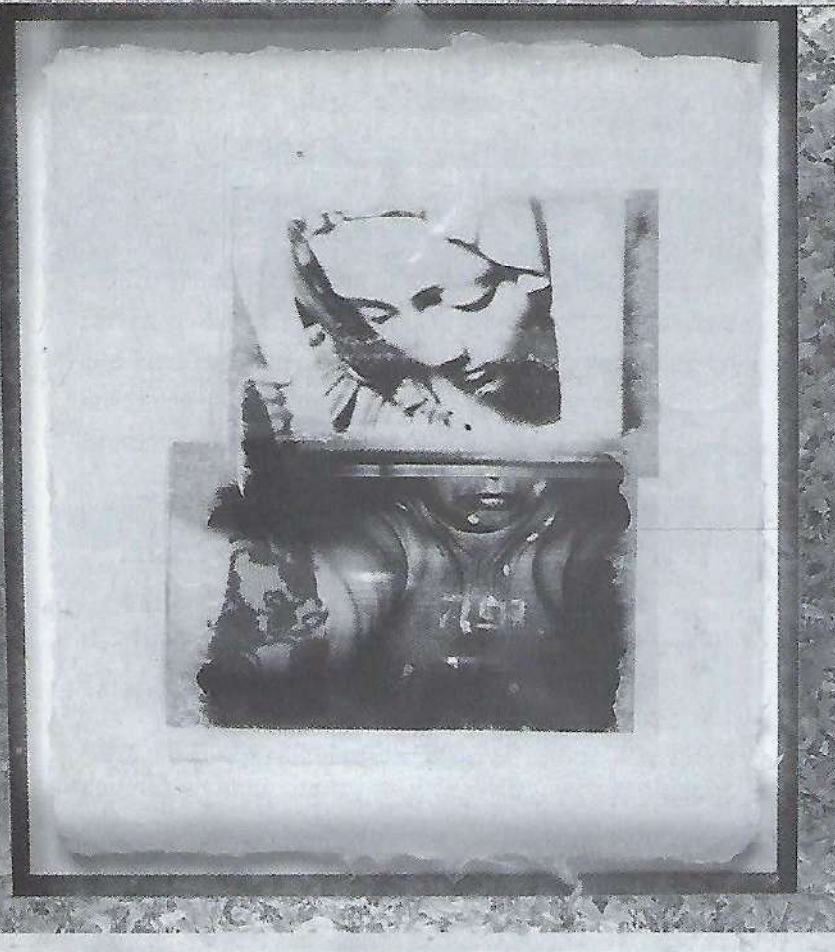
אולי זאת הסיבה שזירת המאבק בין פמיניזם לאורתודוקסיה נדדה ממחוזות בתי הדין אל מגרשן של הנשים המבקשות שוויוניות בעבודת ה'. התביעה להעצמת האישיות הדתית של האישה צוברת תאוצה, והקריאה למעבר מהשתתפות פסיבית בטקסים לפעילות אקטיבית נשמעת לא רק כדרישה אלא גם כתביעה לעשיית צדק. בהקשר זה אנו שומעים יותר ויותר על תלמוד תורה של נשים בכל תחומי הספרות התורנית, ולא רק בקטעים שנבחרו וצונזרו על יד הגברים. נוסף לכך, נשים מבקשות לא רק להשתתף בחלק גדול יותר של הפעילות הפולחנית, אלא לעשות זאת באופן עצמאי; לא עוד להיות נספחות לתפילה בעזרת הנשים, אלא להקים מניין נשים, שבו הן משתתפות פעילות גם ב"דברים שבקדושה" - עלייה לתורה, קריאה בתורה ואמירת "קדושה", "קדיש" ו"ברכו" - שהיו עד כה זכויות השמורות לגברים בלבד. יתר על כן, יש נשים המבקשות לעטר את עצמן בשעת התפילה בסממני פולחן שנחשבים שייכים לעולם הגברי, כמו טלית ותפילין.

המהפכות של נשים המשתתפות בפולחן דתי מאיימת יותר מזו של נשים המעיינות בטקסטים דתיים בתוך בית מדרשן, רחוק מעולמם של הגברים

במאמר זה אבקש לבחון את בעיית השילוב בין פמיניזם לאורתודוקסיה בהקשר של עבודת ה' - סוגיה שניצבת על סדר היום של הציבור הדתי-המודרני בישראל בעשרות השנים האחרונות.

לא הלכה אלא תרבות

האינסטינקט הראשוני שמתעורר בתגובה לצמד המילים "פמיניזם" ו"אורתודוקסיה" הוא לטעון שהדרישות הפמיניסטיות פורצות את גדר ההלכה. ואולם מי שבוחן את הסוגיה בלי משוא פנים יגלה

דורה דקל, דיוקן עצמי, 1997

הצד הפיזי של הקרבת קורבן, אך יש חשיבות בעצם עידונו וריכוכו. בהקשר הזה אפשר גם להזכיר את הצלחתם הסוחפת של מנייני 'קרליב' הנחשקים בקרב חלק גדול של ציבור המתפללים. המניינים האלה משנים את אופי התפילה בהפניית המוקד מאותו מלמול יבשושי של מילות התפילה אל החוויה הרוחנית. מגמת הצמצום של הממד הגופני-הפורמלי עולה בקנה אחד עם אותן שאיפות רוחניות הנשמעות במרכז השיח הדתי, ואף מעבר לו.⁹

התעקשותן של נשים להשתתף בפן הפורמלי של הפולחן נראית כניסיון להחזיר את הדגש אל פרטי הטקס, במקום להתרכז במהותו ובמטרתו

התעקשותן של נשים להשתתף בפן הפורמלי של הפולחן נראית כניסיון להחזיר את הדגש אל פרטי הטקס במקום להתרכז במהותו ובמטרתו¹⁰ - תהליך המנוגד בתכלית לרוח העולמית הכללית. לעומת זאת, לימוד תורה לנשים נתפס, כנראה, בתור חוויה רוחנית אותנטית; בעיקר אם דרך הלימוד הנשים מתמודדות עם סוגיות של זהות ועם הכרה דתית, או מבקשות להתוודע אל היסודות הערכיים-המוסריים של עולם ההלכה היהודי ולהכיר לעומק את המורשת, בתור חלק מהעולם התרבותי והדתי שלהן.

בתוך בית מדרשן, רחוק מעולמם של הגברים. שלישית, הסיבה לסובלנות כלפי לימוד התורה לנשים היא שנשים וגברים כאחד רואים בצורך ללמוד צורך אוניברסלי; ללימוד תורה לנשים יש מסורת ארוכה יותר מזו של השתתפותן בפולחן הדתי, אפילו בעולם החרדי. לכן קל יותר למורי ההלכה להסתגל לתופעה זו ולהצדיקה בדיעבד.⁶

לא גופניות אלא רוחניות

מבלי לדחות את ההסברים שלעיל כדאי להוסיף הסבר תרבותי כללי, אוניברסלי, על משמעותם של ריטואלים וסמלים בחיים הדתיים בזמן הזה. אחד השינויים התרבותיים המרכזיים בחינוך הוא תהליך של ספיריטואליזציה ושל וירטואליזציה (virtualization) שתופעות קונקרטיות, מוחשיות וגופניות נפוצות עוברות. שינוי זה מקיף את מרבית תחומי החיים החומריים. מהפכת המידע הודת לכל סחורה שאנו רוכשים, לכל בילוי שאנו משתתפים בו ולכל התקשרות שאנו לוקחים בה חלק. כך נהפכים החיים החומריים של כולנו לעיסוק בייצוגים ספרתיים של המציאות, ובעקבות זאת הם נעשים מופשטים יותר, ולכן גם רוחניים יותר, משהיו אך לפני דור. השינויים הללו אינם פוסחים גם על החיים הדתיים. בחינה של מושג הכשרות מעלה כי כיום, לגבי רוב האנשים הדתיים, מושג זה אינו יותר ממותג שמוטבע על העטיפה של המוצר, ולא אותו תהליך מייגע של שחיטה, בדיקה, ניקוי וניפוי

איברים והכשרת הבשר. גם אפיית החלה, על שלביה - ניפוי הקמח, הלישה, הכנת הבצק, הפרשת החלה וכו' - נעלמה כמעט מחיינו. אין פלא אפוא שהתפילה, שיש לה ממדים גופניים לא מעטים, סובלת בחיים המודרניים מחוסר יוקרה ומהיעדר מוטיבציה של המתפללים. הגיעו הדברים לידי כך שאפילו חסידי תפילת הקבע מעדיפים היום לעסוק פחות במילוי חובה דקדקנית החוזרת על עצמה שלוש פעמים ביום, ומעלים על נס את כוונת הלב ואת הפנייה לקדושה ולטרנסצנדנטיות, שמשמעותן מסבדת את האוזן יותר מן ההיבט הטקסי-הגופני. אף שמאז ומתמיד פעולות טקסיות היו עשירות בסמלים וייצגו משמעות רוחנית, הדבר כלל לא פגם בצורך בדקדקנות ובנוקדנות בכל פרטי הטקס. בניגוד לכך, בתרבותנו העכשווית יש התנגדות לעשייה נוקדנית מחמירה של טקסים, שאינה מאפשרת ביטוי אישי, ואינה עונה על הצרכים הרוחניים שהטקסים מסמלים. אין זה מפתיע אפוא כי בפעולות טקסיות לא מעטות הקפדנות הדקדקנית על העשייה הפורמלית מומרת בביטויים של אותנטיות אישית, שמטרתם להדגיש את הרוחניות ואת המחויבות שהטקס מסמל. למשל, אין לדעת כמה משלומי אמוני ישראל מתענגעים באמת, בתמים ובלב שלם להשבת בית המטבחיים שליד בית המקדש לקדמותו⁷. נראה שרבים יותר מתנחמים בכך שלעיתיד לבוא, עם היבנות בית המקדש השלישי, יהיו קורבנות רק מן הצומח.⁸ אמנם אין בכך כדי לבטל את

נוצרת תחושה של איום קיומי כלפי מי שמבקש לשמור על זהות המסורתית. לשם דוגמה, מי שעדיין מאמין באתוס הציוני של מדינת היהודים מרגיש איום קיומי מהכוחות הפוסט-ציוניים, המתחזקים ועולים ומבקשים להמיר את המושג מדינה ציונית-יהודית במושג מדינה אזרחית נטולת אופי לאומי.

ככלל, לימוד תורה נתפס בציבור הדתי בתור ערך שבמרכזו חיזוק הזהות היהודית של הלומדים. לעומת זאת, שוויון אמיתי ומלא לנשים בעבודת ה' אפשר להשיג רק בבתי כנסת שבהם תוסר המחיצה בין הגברים ובין הנשים מכל וכול. כל מאמצי הנשים לקדם או לשפר את מעמדם בתחום הפולחן הציבורי נראים כפשרה חיוורת ביחס למה שמציע הזרם הקונסרבטיבי - מניינים שוויוניים, חזניות ותפקידי הנהגה של רבה. כרגע אין זו מטרה מוצהרת של הפמיניזם האורתודוקסי, אך ככל אידאה, גם רעיון זה ישאף למיצוי המלא, ולכן החתירה לשוויוניות תשאף בסופו של דבר להוביל להסרת המחיצה. אם זאת אכן תהיה המטרה, אזי מעבר לנושאים הלכתיים כבדי משקל,⁸ הזהות האורתודוקסית תעמוד מול איום קיומי. עם כל הזהירות, הפמיניסטיות צריכות לשאול את עצמן אם במקרה של תפילה מעורבת עדיין יהיה אפשר לדבר במונחים של רצף ותמורה בעולמה של האורתודוקסיה המודרנית. אני מניח שהמאבק האמיתי הוא על התחדשות דתית בעולמה של חברה שעקרונותיה המכוננים הם מחויבות דתית בצד תפיסות מוסריות ורוחניות. דומני שאם נדע להבחין בין עניינים של זכויות מוסריות ובין עניינים מרכזיים של זהות, נוכל לצרף מעגלים רחבים יותר לשורותינו.

דומני שניטיב לעשות אם נחלק את המאבקים בין פמיניזם לאורתודוקסיה לשתי קטגוריות: הקטגוריה הראשונה כוללת את המאבקים על רקע הדרישות של הנשים לשוויון במעמד האישי, והקטגוריה השנייה כוללת את המאבקים הנובעים משאיפתן לשוויון בעבודת ה'. למרות הקשיים שהנשים נתקלות בהם, אפשר לגייס כיום רבים בציבור הדתי, ואף מקרב פוסקי הלכה, לתמוך בתביעת הנשים להשגת שוויון בהליך הגירושין למשל, ולמניעת ניצול הכוח שההלכה המסורתית מקנה לגבר.

כל מאמצי הנשים לקדם או לשפר את מעמדם בתחום הפולחן הציבורי נראים כפשרה חיוורת ביחס למה שמציע הזרם הקונסרבטיבי - מניינים שוויוניים, חזניות ותפקידי הנהגה של רבה

אפשר להגדיר את המאבק הזה בתור מאבק על זכויות, ולרתום למענו גם את האתוס המוסרי של עולם ההלכה היהודי בכל עוצמתו. לעומת זאת, המאבק על שוויון מלא של נשים בעבודת ה' הוא מאבק על הזהות, או, יותר נכון - מאבק על שינוי הזהות. כמו בכל מאבק מסוג זה, קיימת כאן רגישות חריפה, והיא עלולה לעורר תגובות נגד ריאקציוניות קשות. לעתים קרובות במאבק על שינוי זהות

⁸ לפי דעת הראי"ה קוק, לעתיד לבוא אנו צפויים להקריב קורבנות מן הצומח הבלדי. ראו "עולת ראיה" בפירוש שלו לפסוק: "וערבה לה" מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות" (מלאכי ג, ד), הנאמר ב"הי רצון" שלאחר תפילת העמידה.

⁹ מגמה אחרת הנובעת מהתפיסה המתוארת לעיל היא ההפרטה של הטקסים - המצאת טקסים המשלבים עקרונות רוחניים חדשים לטקסים דתיים רבים. אלא שהנשים האורתודוקסיות, אם אני מבין נכון את מאבקן, מבקשות להיצמד לטקס המסורתי ולנהל אותו כדרך שמניין גברים נוהג לנהל. אפשר בהחלט להעלות על הדעת ששנים אורתודוקסיות שנואשו מן מהקצב שהדברים משתנים בו, עשויות לפנות לדרך הזאת.

¹⁰ ברור שאין לשלול את האפשרות שיכול להיות קשר בין סממנים חיצוניים ובין חוויה דתית, ברם קשה לקבל את ההנחה שזהו קשר הכרחי הקיים תמיד - הנחה שמביאה לידי תפיסה של סממן טקסי מסוים בתור "הנמכת קומה דתית". הריטואל הדתי היהודי מפלה גם בין הגברים עצמם, ומחלק בין כהנים, לויים וישראל. אם מקבלים את ההפרדה בין נשים לגברים בתפילה, וכן מושגי צניעות מסוימים - ורוס אכן מוכנה לקבל אותם, בניגוד לפמיניסטיות רדיקליות (תמר רוס, "המשמעות מתגלה בהקשר", אקדמות ט"ז, אב תשס"ה, עמ' 211) - הרי האפליה בטקס בלתי נמנעת. רק מניין מעורב של נשים וגברים יכול להעניק שוויון מלא! זה כנראה קו ההגנה האחרון של האורתודוקסיה, ולא ברור אם אפשר להבקיע אותו בנסיבות הקיימים.

¹¹ אין הכוונה דווקא לכך ששנים יאמרו "דברים שבקדושה", אלא לכך שהעירוב בין נשים וגברים בעת התפילה יפגע באתוס ובהלכות הצניעות.

¹ ראו מאמרו של יאיר שלג "להתכונן לגט לפני החתונה", "הארץ" 15.5.06, שנכתב בעקבות הספר "זעקת הדלות". להלן כמה ספרים שפורסמו בנושא זה: אליעזר ברקוביץ, תנאי בנישואין ובגט: בידורי הלכה, ירושלים תשכ"ז; יורם קירש, מהפכות בהלכה, אור יהודה, תשס"ג, עמ' 264-272; שלמה ריסקין, יד לאשה - האשה והגירושין על פי ההלכה: פתרון הלכתי לבעיית העגונה, אפרת תשס"ד, עמ' 99-133.

² Aryeh A. & Rabbi Dov I. Frimer, *Theory and Practice, Tradition, Women's Prayer Service Rabbi* 32:2 Winter 1998.

³ בתפילת נשים במתכונת שהאחים פרימר דנים בה אין דברים שבקדושה, כלומר קדיש, קדושה ועלייה לתורה. ישנם כמה פוסקי הלכה שאף התיירו דברים שבקדושה לנשים, כמו הרב גורן (שלבסוף חזר בו) והרב אליעזר ברקוביץ.

⁴ אחד הסייגים שהוצעו בסוגיית תפילת הנשים הוא ליווי של מורה הוראה מוסמך לפעילותן של הנשים.

⁵ זו טענה שאפשר לכוונתה: "לכבוש את המלכה בביתה". במאבק המגדרי מדובר אפוא על היפוך תפקידים קלאסי: דווקא הגברים, המרבים לטעון טענות בשם הרציונליות, מתנהגים כנשים, שלפי האתוס הגברי הן רגשניות ודעתן קלה.

⁶ סוגיות של פמיניזם מול אורתודוקסיה נדונים בהרחבה בספרה של תמר רוס. הטענות שלעיל מופיעות בספרה:

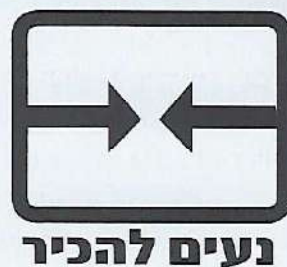
Tamar Ross, *Expanding the Palace of Torah*, 2004, pp. 85-90

⁷ לאחרונה היינו עדים לטקסי "פדיון פטר חמור", המוזכר בתורה, ובהם מעטרים את החמור במיני מלבושים מפוארים ומקשטים אותו בקישוטים. הדברים הללו מוזרים גם למתבונן הדתי. הוא אמנם מבין את מקורה של המצווה, אך הוא שואל את עצמו מה לו ולזה.

בקנדה הרב פסל את דברי התורה שלה | בגיל 14 היא כבר הצטרפה לשיעור תלמוד לגברים | היא נאלצה להיאבק עם נשות הכותל על הזכות להתפלל | עכשיו היא מקימה באוניברסיטה פרויקט מיוחד ללימוד טקסטים האמורים ליצור שינוי חברתי בקהילה. ריאיון עם בונה דבורה הברמן, שלא פוחדת משום דבר

בונה דבורה הברמן "אני רואה את החיים כמאבק תמידי"

י ק י ר א נ ג ל נ ד ר

שנים, אבל נשבר בפני העקשנות של הברמן וכשהייתה בת 15 צירף אותה לשיעור של הגברים. "התאהבתי גם בהלכה, גם במדרש המצוי בתלמוד ובעיקר במהלך התלמודי. מאז לא הפסקתי להיות מאוהבת" – מספרת הברמן. "זו הייתה ההתחלה, ועם זאת גדלתי גם בתנועה הפמיניסטית. אמי, לצד הדתיות השמרנית שלה, הייתה אחת ממקימות התנועה הפמיניסטית בעיר שלנו, ולקחה אותי איתה למפגשים. התסיסה והאומץ בתנועה השפיעו עליי מאוד".

נמנעת מלכעוס

מרגע שהברמן התחילה ללמוד היא לא הפסיקה: תואר ראשון בלימודי קלאסיקה, תואר שני בפילוסופיה של הפוליטיקה, ולאחר מכן תואר שלישי בפילוסופיה של המוסר באנגליה. ההתקדמות האקדמית מעולם לא נשארה מחוץ למעשה, וכל תואר תרם לעיצוב של תפיסת עולמה. לאורך כל הדרך היא לא הסתפקה במגדל השן האקדמי, ועסקה בפעילות בשטח. אחת הפעילויות הידועות שלה הייתה בקבוצה שנאבקה למען מתן זכות לנשים להתפלל על פי מנהגיהן ההלכתיים בכותל, וברבות הימים זכתה לכינוי "נשות הכותל".

בציבור הרחב התעטפות של אישה בציצית נתפסת פעמים רבות בתור ניסיון תפל להתגרות. את מוכנה להסביר מדוע הדבר חשוב לך כל כך?

"מבחינתי, ההתעטפות בטלית כלל לא הייתה מעשה של מרידה נגד הגברים, אלא אקט של 'קבלה אישית'. בשנות השבעים, כשהייתי בת 17 בערך, קיבלתי על עצמי את מצוות הציצית. זה היה אחרי שלמדתי את הסוגיות, וידעתי שהדבר מותר מן הבחינה ההלכתית. הפעם הראשונה שהתעטפתי בטלית הייתה מרגשת מאוד, ודרך זה הבנתי כמה החומר חשוב בחיינו היהודיים ובכלל, ושהדרך לקידוש החיים היא גם באמצעות החומר – הרי הקדוש ברוך הוא בראה את העולם החומרי ואת הגוף בצלמה. לאחר ההתנסות בארץ נסעתי חזרה לקנדה והתעטפתי בטלית גם שם, בקהילה האורתודוקסית שלי. אבל הרב קרא לי לפגישה ואמר שהוא אינו מסכים שזה יהיה בקהילה".

הכול התחיל בגיל 11. בקהילה היהודית של אוטווה, בירת קנדה, החליטו לקיים לראשונה טקס צנוע לבנות המצווה, מחוץ לבית כנסת כמובן, ובונה דבורה הברמן נבחרה לשאת את דבר התורה. הברמן כתבה דברים ברוח הפסיכולוגיה החומניסטית של מערב ארצות הברית. לפני הטקס היא הקריאה

את הנאום לרב הקהילה. הרב אסר עליה להקריא אותו בטקס וצעק עליה. הברמן חזרה הביתה וקרעה את הדפים. מכאן ואילך ניסו רבנים רבים למנוע ממנה ללמד ולהנהיג. ובכל זאת היא מתעקשת, בגלל מחויבות ליהדות ולעמה.

"זה לא הטקסט שעושה את העבודה,

אלא הפרשנות שלנו. הרי כשאנו קוראים

טקסט אנו מכניסים לתהליך את התרבות,

את הערכים ואת מערכות הכוח שלנו.

הטקסט לא אומר לי כיצד לנהל את חיי,

אלא המהלך הפרשני דרך המאבק שלי

- הוא שמלמד זאת"

הברמן, ילידת קנדה, שותפה כיום בעיצוב שפה אקדמית חדשה. היא אינה מפחדת לדרוש מהסטודנטים להתנגש עם הטקסטים שהם לומדים ולחוות אותם, ובעיקר – להביא את הלימוד לידי מעשה ולשנות את פני החברה. מאז ומעולם עשתה הברמן את מה שהיה נראה לה נכון, גם אם הוא נחשב חריג. כשהגיע רב חדש לקהילת אוטווה, היא הלכה ללמוד אצלו משנה תורה לרמב"ם, הסתקרנה, וביקשה ללמוד גם גמרא. הרב דחה את הבקשה כמה

למה בכלל לחשוף תפילה, שהיא אקט אישי, למקום ציבורי ופוליטי?

"מעניין שאתה מדגיש את העניין האישי בתפילה. הרי ישנו העניין הציבורי של 'ונתקדשתי בתוך עם ישראל'. הגישה התאולוגית שלי היא שכולנו מחויבות במצווה הזאת, אז זו מצווה שעל הציבור לקיים. אם כן, מצוות התפילה מכילות פן אישי ופן ציבורי כאחד, ומובן שב'נשות הכותל' הודגש חנושא הציבורי."

"התפילה הזאת מאפשרת ביטוי של

חזון לדור הזה - נשים לומדות, מלמדות

ומחדשות בכל ענייני התורה, עצמאיות

מבחינה רוחנית, מחויבות למצוות, תורמות

לתהליך המתמשך של ההתגלות, יצירות

תרבות, מנהיגות בציבור ושותפות פעילות

לגורל העם"

זו הסיבה שיצאת למאבק על התפילה בכותל?

"זה לא התחיל בתור מאבק. אמנם היו עניין פוליטי ומאבק, אבל הם הגיעו מאוחר יותר. המקור של העניין הוא תפילה של נשים בציבור גרידא. בשבילנו זה היה דבר רגיל, להתפלל כמו תמיד. עוד קודם לתפילה בכותל, במהלך שנות השמונים, התאספנו קבוצות של נשים לתפילת ראש חודש ולתפילות מנחה בשבת, ואפילו לתפילה המונית של נשים בשמחת תורה במנהטן, שבנות מצווה עלו בה לתורה וקראו בתורה. אלא שבאותה הזדמנות ארגנו את אותה תפילת נשים בכותל. בפעם הראשונה לא היו תגובות יוצאות דופן. הממונה על הכותל אמר שאמנם לא עשינו שום דבר נגד ההלכה, אבל 'זה לא מקובל בישראל'. בעיניי זו הייתה תגובה חסרת אחריות של איש ציבור. בתפילה היו נשים שפעילות למען הסמכה של נשים לרבנות ובמאבקים על גיטין ועל חירותן של עגונות ומסורבות גט. בשבילן התפילה בציבור בכותל הייתה סמל למשמעות חייהן, והדבר הקל ביותר הוא לפסול שינויים באמירה ש'זה לא מקובל'. בחודש שלאחר מכן ארגנתי קבוצה שהלכה לכותל. לקחתי ספר תורה ממכון אורתודוקסי והתפללנו כדי שזה יהיה מקובל בישראל."

ומה קרה כשהתחילו המאבקים? מה עושים עם תפילה כשאת יודעת שאת באה למקום אלים?

"אני למדתי את המשמעות של המקום בתפילה. כשרנו 'עץ חיים' היא בזמן שיצאנו, עם כל הגברים שרודפים אחריו ועם כל הקללות, ואני מחזיקה את ספר התורה, ואני בחיריון - הרגשתי שהתורה מחזיקה אותי, כמו המדרש על משה שירד מהר סיני עם לוחות הברית. הרגשתי את המשמעות של זה שאנחנו מחזיקות בה, בתורה, והם, אלה שהיו כביכול צריכים לשמור על התורה, הם המתקיפים. ברחבת הכותל הייתה גם שבירה, חילול הקודש

שעשו אלה שנתפסים בתור יהודים אמיתיים, אותנטיים. המוכנות להתקיף מתפללת היא מזעזעת. גם חוסר האחריות של המשטרה ושל הממשלה, שנהגו כאילו יש יהודים שמגיע להם להתפלל, ויש יהודיות שלא נחשבות ולא ראויות להגנה על זכויות בסיסיות של דת ואמונה בדמוקרטיה. היו רגעים של 'מן המצר קראתי יי', וכל מיני דברים בנוסח התפילה שבלטו פתאום. במעמד כזה של התנגשות קיצונית בין אורחות חיים דתיים יהודיים קשה להבין איך זה יכול להיות שכולנו מאמינים ומקיימים את אותה התורה."

עם הזמן התפילה מאבדת מערכה והופכת למאבק נטו, לא?

"הרבה פעמים ביקשתי מנשים שלא היו יכולות לשמור על הכבוד ועל הכוונה של התפילה במקרה של הסתה או אלימות נגדנו שלא להיכנס איתנו עד שיגיעו בטהרה הלב. במהלך השנים אמנם היו הרבה נשים שהגיעו כדי להפגין, אבל המשמעות של התפילה היא נפשית. התפילה הזאת מאפשרת ביטוי של חזון לדור הזה - נשים לומדות, מלמדות ומחדשות בכל ענייני התורה, עצמאיות מבחינה רוחנית, מחויבות למצוות, תורמות לתהליך המתמשך של ההתגלות, יוצרות תרבות, מנהיגות בציבור ושותפות פעילות לגורל העם."

לך לא היו רגשות שליליים?

"אני מאוד עצובה ופגועה, אבל אני לא כועסת. אני מבינה את המקום של המתנגדים לנו ומהיכן הם באים. אני חולקת על דרך ההתנהגות שלהם - הקללות, האלימות והביטוי הבלתי חוקי, הבלתי סבלני וחסר התרבות - אבל אני מעריכה את האכפתיות ואת המחויבות למצווה למנוע ממני לעשות דבר שבעיניהם הוא 'עבירה'. אני מעריכה את המחויבות הזאת ואת האמונה האינטנסיבית, אם כי לא מקובל עליי שאיברי המין קובעים את החיים הרוחניים ואת הענקת הכוח בחברה. מין הוא לא הצדקה להגביל גישה למקום ציבורי קדוש, לתשמישי קודש, או לתפקידים דתיים."

"אני טוענת כי יש לנו שפה תרבותית"

"עמית", ומתוך זה מקום מוגדר בתור

קודש. מתוך שפה אחרת מקום אחר

מקודש לעם אחר, ואין כחות או יותר, אלא

שפות שונות של האנושות"

באירועים בכותל היה רגע שחשבת לוותר?

"היו רגעים שפחדתי להמשיך להתפלל שם בגלל האחריות לנשים ולילדים שהתפללו איתי. אבל אז חשבתי שנית, והרגשתי שקיום חופש הדת היהודית במדינת ישראל, מקום שבמשך אלפיים שנה שאפו מיליוני יהודים להגיע אליו כדי לחיות את אמונתם, היה שווה את הסיכון. בתור עולה, לא יכולתי לסבול את האירוניה בכך שבחור'ל יש ליהודים יותר חופש להתפלל ולחיות על פי דרכיהם הדתיות המגוונות משיש להם בארץ. הרי חופש הוא אחד הנימוקים לקיום המדינה, לא כן?"

של האנושות. אני מניחה שיש מעגלים של קדושה שאנו מקדשים בתור עם. זה לא שלמקומות מסוימים הקדושה היא אינהרנטית ונצחית בלי שום תנאי; הקדושה תלויה בכוונותינו ובהתנהגות שלנו. לפי אותה משנה במסכת כלים, יש להביא את הביכורים אך ורק מן הארץ. אני מבינה את המצווה בתור ציווי להתייחס לארץ ישראל כדי להוציא את פירותיה בדרכים שמובילות לקדושת החיים, ולא למשל דרך ניצול עובדים זרים, שזאת עבודה זרה והתעלמות מן המשימה שהציונות מציעה לנו. בעיניי, כל עם ישראל נמצא במסע שמטרתו היא להתקרב אל הקדושה. אני קוראת לתופעה הזאת 'מחזור ציון'. אין ליהודי אפשרות להתעלם מהמשמעות של המקום הזה. אפילו בריחה, כמו אצל יונה, היא סוג של התייחסות. השאיפה והפוטנציאל להתקרב עוד ועוד למקום רוחני משמעותי, ולחיות את ההווה של נוכחות האלוהות בלימוד ובמעשה ידנו מתמקדת במקום המסוים הזה, אבל המקום אינו הכרחי".

אוהבת להקשות

הברמן עשתה את הדוקטורט שלה באנגליה בשנות השמונים. באותו עשור הקהילה הפילוסופית באנגליה פרוחה והייתה אחת הקהילות הפוריות ביותר

מבחינה אינטלקטואלית. היא למדה אצל אלסדיר מקינטייר, ז'אק דרידה וריצ'רד רורטי ובחבורה של הרב לואי ג'ייקובס, שעמו עסקה בחיבור שבין פילוסופיה, תלמוד וחסידות. את הדוקטורט היא כתבה על מושג "הכוונה" בעידן של פנומנולוגיה ודקונסטרוקציה, וכמו לוינס היא הגיעה למסקנה כי אין רגע שבו בני האדם פטורים מליטול אחריות על מעשיהם. לטענתה, "אין שום אקט, אפילו מחשבתי, שאין לו משמעות מוסרית" אפילו לקרוא בשם לצבע. "האדם מועד לעולם", ועליו לקחת על עצמו אחריות.

באופן כללי אפשר לומר כי את דורשת לקיחת אחריות חברתית. בפרויקט החדש שאת מקימה באוניברסיטה העברית את משלבת את לימוד הטקסט של מגילת אסתר, מתוך כוונה ללמדו בתיכונים, ודרכו להעלות את סוגיית הסחר בנשים (ראו מסגרת נפרדת - י"א). זה מהלך טקסטואלי ורגשי מורכב, ונראה שאת בוחרת במכון טקסטים קשים.

ארנה וינר, "ברנדה צ'סטון". באדיבות גלריה רוזנפלד, ת"א. www.rg.co.il

ההתעקשות על הכותל אינה מיושנת בעינייך? מוכרים דבריו של ישעיהו ליבוביץ, שכינה אותו 'דיסכול', ובכלל, קידוש המקום הוא בעייתי, לא?

"זה דיון שנובע משאלת הקשר בין מקום, חומר וקדושה. יש שוני תודעתי בין ישראלים שנולדו כאן, והמקום הוא מובן מאליו בעיניהם, וביני. אני, בתור עולה, עוברת מסע, ולמסע הזה יש כיוון, שעל פי הטקסט של מסכת כלים, הוא עשר קדושות. לימדתי את הטקסט הזה 20 שנה, ורבים קוראים אותו בתור טקסט שמגדיר את מרחב הקודש, שכלל שמתקרבים לתוך המעגלים הקונצנטריים, מעלת הקדושה עולה. זו הגדרה פשטנית, שמתייחסת לדברים שעל פני השטח הטופוגרפי. אני רואה את הטקסט אחרת. קודם כול, ישנה בעיית האתנוצנטריות. אני טוענת כי יש לנו שפה תרבותית 'עמית', ומתוך זה מקום מוגדר בתור קודש. מתוך שפה אחרת מקום אחר מקודש לעם אחר, ואין פחות או יותר, אלא שפות שונות

עופרי חנני, ללא שם, 2004, www.ofricnaani.com

יומא. עם קתרין מקינן אני מסכימה שרמת האלימות המופעלת נגד נשים בחברות שלנו היא בגדר מלחמה. הרעיון הוא שאני מחפשת לבנות דרך פרשנית שמפעילה יכולות חדשות להתמודד עם הקושי האנושי, הן בטקסט שנכתב בעבר והן בחברה שלנו. אני לא חושבת שאפולוגטיקה תפתור זאת. זה להתעלם מן המציאות שהייתה קיימת בעבר וממשיכה לדכא בימינו.

ניקח למשל את מגילת אסתר. לפי הפרשנות שלך, מתוארת שם מכירת אישה לזנות. האם את חושבת שטקסטים כאלה, שיש בהם מסר - סמוי או גלוי - של דיכוי האישה, או הגר, או האחר, צריכים לצאת מחוץ לקאנון?

"אני לא רוצה להוציא את המגילה מהקאנון. אני רואה את החיים בתור מאבק תמידי. בסופו של דבר, אומר הבעל שם טוב, אין לפתור את המחלוקת גם בגאולה. ספציפית במגילה רואים כמה מיזוגניה יוצרת דיכוי אתני. אם נזרק את המגילה, אז לא נבין את המהלך; נתעלם מהקשיים, הן בטקסט והן בחברה. זה כמו למחוק מן הזיכרון היהודי את הפרק של האנטישמיות באירופה ולשכוח את מה שעליו אומרים 'לא נשכח'."

אבל אנחנו חוגגים את זה - את המגילה ואת פורים?

"פורים הוא חג מסובך. אנחנו חוגגים וגם הורגים בפרק התשיעי של המגילה. גם במסכת מגילה יש אגדות על רציחות בסעודה. יש כאן עומק של משמעויות תרבותיות, שאם נזרק אותם, זה כמו לזרוק את השדה ולצפות לפירות. זו הקרקע הפורייה, ואותה צריכים לעבד. זה כמו להניח שנמצא את השפה החדשה מכלום, אבל אין להמציא שפה; יש לבקר ויש לעשות מחדש, אבל תמיד אנחנו מבוססים על

"הרבה פעמים אני מסבירה את היחס לטקסט ושואלת: האם הטקסט אמור לשקף אותי ולהיות מראה? האם אני מחפשת את עצמי בטקסט? יש הרבה טקסטים שעושים לקורא הרגשה טובה ונוחה והם יפים. בדרך כלל אותם מלמדים, אבל ללמד אותם זה פשיטא. לרוב אני לא בוחרת להתעסק בהם. גם בחסידות אני מעדיפה טקסטים קשים. כי מתי המוסר שווה משהו? כשאנו מגיעים לקושי. ברגע של התמודדות עם הכתוב, כמו ברגע של התמודדות עם החברה, יש בחירה מוסרית. בטקסט המטרה שלי היא לא לגלות את עצמי, אלא את האחרת. כמו שאמר לוינס, כשהוא נפגש עם ה'אחרת' הוא שומר על אותה 'אחרות'. כך גם אני עם הטקסט. הטקסט הקשה הוא ה'אחרת', ולא אני, ובמפגש עמה אני מפעילה פרשנות. אני אסביר ואדגים בצבעים: אני פותחת את התורה ויש בה הרבה צבעים שונים - ישנם הגוונים שהכי דומים לצבעים שלי, יש כאלה שהם בקונטרסט, ויש כאלה שהם הכי לא אני; הם מתנגשים איתי, אפילו שוללים אותי. השאלה היא אם לדחות אותם ולהתעלם מהם, או להתעמת איתם באופן רגשי ושכלי."

"בתור עולה, לא יכולתי לסבול את האירוניה

בכך שבחו"ל יש ליהודים יותר חופש

להתפלל ולחיות על פי דרכיהם הדתיות

המגוונות משיש להם בארץ. הרי חופש הוא

אחד הנימוקים לקיום המדינה, לא כן?"

מה התוצאה של התהליך הזה?

"אני מאמינה שיש מהלך חיובי בניתוח הטקסט. זה לא הטקסט שעושה את העבודה, אלא הפרשנות שלנו. הרי כשאנו קוראים טקסט אנו מכניסים לתוך התהליך את התרבות, את הערכים ואת מערכות הכוח שלנו. הטקסט לא אומר לי כיצד לנהל את חיי, אלא המהלך הפרשני דרך המאבק שלי הוא שמלמד זאת. ככל שהמודעות לעניין גבוהה יותר, כך היכולת להתמודד בעזרתו עם בעיות בחיים גבוהה יותר. ככל שהניתוח יהיה קרוב יותר למעוך מוסרי ביחס ל'אחרת', כך נוכל ליצור תרבות יותר מתוקנת. זה אתגר לכל תרבות פוסט-מודרנית. כל תרבות צריכה לנהל ביקורת פרשנית על הטקסטים הקנונים שלה, על מקורות הערכים שלה. הפשט תלוי במקום ההסתכלות שלך כולל מעמד ומגדר."

את יכולה לתת דוגמה ספציפית?

"ניקח את נושא האונס. בטקסטים מופיעים פטריארכאיות ודיכוי. למשל, הנערה המאורשה בעיר (דברים כ"ב) - סוקלים אותה באבנים מפני שהיא לא צעקה! הטענה המאפשרת את הכחשת האונס היא שהאישה הסכימה לניאוף - טענה שחוזרת במשפטי האונס גם בימינו. יש בטקסט הנחה שלו האישה הייתה צועקת, היו באים להצילה - מצב שהחברה שלנו רחוקה מלקיים. הטקסט משווה בין אונס לרצח, והגמרא מחזקת את ההשוואה הזאת במסכת

חשיפת אסתר

מדרש ומעשה של סחר בנשים

בקורס החדש שבונה דבורה הברמן יוצרת באוניברסיטה העברית היא שמה לו למטרה לדון במהלכים בתרבות היהודית המייצרים את התפיסה של האישה בתור אמצעי מיני. המסגרת הרעיונית של הקורס היא הביקורת על הנחות יסוד על טבע האדם, על מיניות, על צרכים, על בעלות ועל יופי בהקשר של נשים. הטקסטים של מגילת אסתר, של הפרשנות עליה ושל חג פורים הם מצע פורה לעיון בנושאים האלה. בקורס יתנסו התלמידים הן בדרכים של פרשנות פמיניסטית של טקסטים והן בדרכים של התערבות בחברה, מתוך עיון בטקסטים יהודיים מקראיים, חז"ליים והגותיים, והשוואתם עם דיווחים של עמותות חברתיות, ועם קטעים מן הספרות ומן העיתונות הקשורים לענייני זנות וסחר בנשים בארץ ובחו"ל. הקורס יתמקד בהתפתחות דמותה של אסתר במגילה. התיאוריה שמשתתף הקורס יפתחו תיושם בפעילות אקטיבית, בשימוש בכלים תיאטרליים. הסטודנטים יקימו תאטרון קהילתי, שיביא למודעות לנושא, ויציע לנוער בפרט ולחברה בכלל דרכי התנהגות חלופיות לדרכים הנהוגות קיימות.

אז את באמת מחלקת בין תהליכים שמונעים על ידי לימוד טקסט והכרת התרבות ובין מעשים, שבהם את לא בודקת אלא מחוקקת. "אני לא 'מחוקקת' בעצמי - זאת אחריותה של החברה ונציגיה. אני מאפשרת תהליכים של תלמוד תורה, המחברים בין הפרשנות ובין המעשה. אבל אפילו בתהליכים לימודיים אני פוסקת לפעמים באופן חד-משמעי. למשל, בשיעור שלי אני משתדלת לא לתת יד להתנהגות של דיכוי. אני אומרת ומשדרת שהקול של כל אחת ואחד יקר בשיעור. אני מזמינה את כל אחד ואחת להתבטא, ומנסה ליצור שיחה מקשיבה. אני משתמשת בכלים ובהנחות יסוד של שיחה שיוצרת סוג אחר של חברה - עם יותר אמון, שותפות, הדדיות ורגשיות. אני לא מגלה את זה לאט-לאט, אלא מניחה את זה. אני לא רוצה שתחשוב שאני מאמינה רק בשינוי אטי. אצלי, הדחיפות האתית היא אחד השיקולים הקובעים. ביהדות ובמדינת ישראל ישנם נושאים דחופים מאוד שעלינו לתקן - בראש ובראשונה מגדר והיחס לאחר - כדי להשיג אפילו את הרמה הבסיסית באתיקה האנושית בעידן שלנו".

בשורה התחתונה, את רוצה מהפכה.

"אני חושבת שאפשר להשתנות במהפכה בקצב המתאים. בעיקר, אני לא פוחדת. בהרבה מקרים הפחד הוא תכונה שלילית, המונעת התקדמות".

ההקשר התרבותי העשיר - החיובי והשלילי. לזרוק את הטקסט זה פשוט, אבל להתמודד עמו ועם החיים שלנו זה יותר משמעותי".
השאלה היא האם בכך שאנחנו ממשיכים לקרוא את הטקסטים הללו, והדור הצעיר שומע ומפנים את המסר, אנחנו בהכרח יוצרים את המשך דיכוי האישה, או את המשך האלימות.
"הדיכוי קיים, בין שתשמעו עליו ובין שלא. העניין הוא התמודדות ותהליך מתמשך של תיקון. אני לא חושבת שאפשר להתערב באלימות, להעלים טקסטים או להוריד תכניות מהמרקע, וכך לפתור את הבעיה. צריך לתקן את הפנים ולא לשבור את המראה. אני מאמינה בעבודה. הסטודנטים שלנו ילמדו, ובאותו זמן הם יעבדו עם בני נוער, וכך נשנה את הדברים. עלינו לחבר בין המהלך הפרשני ובין המעשה בפועל".

"צריך לזכור שהחברה לא תשתנה בזכות

חקיקה, והעבודה שאני מבקשת לעשות

היא לא רק ברובד השכלי; היא נוגעת

ברובד הרגשי-התרבותי העמוק. אז מובן

שנחוקק חוקים, אך בו בזמן נשנה את

הערכים הבסיסיים המועלים בחברה"

האם גם בתחום החוקתי-משפטי את רואה חיבור ותהליך?
"לא, הייתי רוצה חקיקה מחמירה ביותר נגד דיכוי או ניצול לסוגיו. אבל עם זאת, צריך לזכור שהחברה לא תשתנה בזכות חקיקה. העבודה שאני מבקשת לעשות היא לא רק ברובד השכלי; היא נוגעת ברובד הרגשי-התרבותי העמוק. מובן שנחוקק חוקים, אך בו בזמן נזקק ונחזק את הערכים הפועלים בחברה. ראה, למשל, את בעיית הגזענות בארצות הברית. לאמריקאים - שחורים ולבנים - לוקח הרבה זמן להבין לעומק שאנשים עם צבע עור שחור הם בני אדם שווים, כי הדיכוי כל כך עמוק ומושרש בחברה ובמוסדותיה, כגון הכנסייה. התפיסה של בעלות בכלל והזכות לנצל את האחרת ולהתייחס אליה כאל כלי או מצרך עוד איתנו. כדי שהחברה תיפטר מכוחנות כזאת דרוש תהליך של שינוי, וזה תהליך שיכול להימשך זמן רב, או להוביל לתוצאות מיידיות - הכול תלוי בנו. עד היום נשים לא מבינות איך להיות בת אדם מושלמת וגם גברים לא יודעים. אני מאמינה בעבודה בכל הרבדים; גם בחקיקה וגם בחינוך יסודי".

וגם בחקיקה דתית? למשל נישואים להומוסקסואלים וללסביות?

"אם אתה שואל את דעתי האישית, התשובה היא בוודאי, מכיוון שזה תחום שבאחריות הפרט, הקהילות והחברה, ולא על הממסד הדתי או הפוליטי לכפות בו את רצונם. נישואים אלה לא יהיו בהכרח בתחום הדתי, אלא בתחום האזרחי. הייתי רוצה לפתח את הדיון סביב נישואים והוויכוח הקשה עם הטקסטים. בו בזמן יש לשמור על כבוד האדם, ואחריותנו היא להגביר את תוקף האתיקה ביחסים האינטימיים שלנו".

תנועת "נאמני תורה ועבודה" מזמינה את הציבור הרחב שבת חזון בירושלים "זיכרון יהודי - בין חורבן לבנייה"

יום חמישי ב' באב (27.7.2006)

20:00: מרכז מורשת מנחם בגין

זיכרון, סולידריות והכחשה: כמעט שנה לגוש קטיף

דברי פתיחה: הרצל מקוב | ראש "מרכז מורשת מנחם בגין"

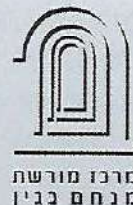
בהשתתפות: אמילי עמרוסי | דוברת מועצת יש"ע

מוטי קרפל | עורך נקודה

יואל קרצמר | ישיבת הקבה"ד בעין צורים

יאיר שלג | חבר מערכת הארץ, המרכז הישראלי לדמוקרטיה

מנחה: שרגא בר און | יו"ר נאמני תורה ועבודה

שבת ד' באב (29.7.2006)

אירועים בבית הכנסת "ידידיה", רח' נחום ליפשיץ 12

11:00 קידוש

11:15 "זיכרון יהודי" - ד"ר מיכה גודמן

17:00 "האבכה בחורש החמישי - יציבות הזיכרון

במציאות משתנה" - רחל קרן

18:00 "הגולה - כפי שאנו זוכרים אותה וכפי שהייתה" -

ד"ר חוי בן-ששון וירון בן נאה, בהנחיית דוד זילברקלוג

19:00 תפילת מנחה

19:30 סעודה שלישית

אירועים בקהילת "קשת", בבית ספר קשת, רח' יוסי בן יעוזר 36

17:00 "איכה ישבה בדר צפנת בת פניאל-עיון בשתי

אגדות חורבן" - שרה פרידלנד

18:00 "הבניית הזיכרון בחברה החרדית" - ד"ר קימי קפלן

19:00 תפילת מנחה

19:30 "שכחה יהודית" - ד"ר מיכה גודמן

21:30 - מוצאי שבת

מכון הרפמן, רח' גדליהו אלון 11

"צ"ג הטהורות יחדיו נספו ולא חולל תם כבודן"

מיתוס והיסטוריה

הסיפור על צ"ג בנות בית יעקב, שמתו מות קדושים בשואה, מופיע בקינה

הנאמרת בבתי כנסת רבים. היסטוריונים מאוחדים בדעה שאין שום בסיס

עובדתי לסיפור. האם זה בכלל משנה?

משתתפים: ד"ר יעקב לזוביץ, ד"ר אפרים אורף, שרה פרידלנד

מנחה: משה (קינלי) פוד-פז

כל ההרצאות בחקומות וגישים לבסאות גלגלים. ניתן להתעדכן בפרטים הסופיים באתר התנועה www.toravoda.org.il
אנו זקוקים למספר מתנדבים לסייע בהצלחת האירוע. מי שיכול לסייע נא לכתוב ל- zbern@yahoo.com

"דרך חיים תוכחות מוסר" (משלי ו', כג')

בעשורים האחרונים שכחה המנהיגות הרבנית שמתפקידה להטיל ספק מוסרי בפעולות לחימה ולהשמיע את קול המצפון האנושי. הגיעה השעה שרבנים ידרשו את שמירת כבוד האדם גם בשדה הקרב, וייצרו שיח הומני שאינו תלוי עמדה פוליטית זו או אחרת

משה טורפז

על נפשו, שנאמר 'ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה', מפי השמועה למדו שבכך צוהו".

בזמן המצור על ביירות בימי מלחמת לבנון פרסם הרב שלמה גורן מאמר בעיתון "הצופה", ובו טען כי המצור על אלפי המחבלים בביירות מנוגד להלכה. לטענתו, המצור של צה"ל על אש"ף הוטל מארבע רוחות השמים, ואילו התורה מחייבת להשאיר רוח אחת פתוחה כדי שהאויב יוכל לברוח. כשבועיים מאוחר יותר פרסם הרב שאול ישראלי תגובה חריפה ב"הצופה". שורש המחלוקת בין הרבנים היה בשאלה האם הרמב"ם, שפסק כי יש להותיר רוח אחת למנוסת האויב התכוון גם למלחמת מצוה, כגון זו שקיימת בימינו (הרב גורן), או רק למלחמת רשות, שאינה קיימת בימינו (הרב ישראלי). הרב גורן ביסס את דבריו, בין השאר, על סמיכות הפרשיות בהלכות מלכים בין חובת השארת פתח המילוט ובין חובת הקריאה לשלום (הלכות מלכים ו, א):

"אין עושים מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו שלום, אחד מלחמת הרשות ואחד מלחמת מצוה, שנאמר כי תקרב אל עיר להילחם עליה וקראת אליה לשלום..."

האם כל 'חיסול ממוקד' של מבצע פיגוע מותר גם אם אפשר להעמיד אדם למשפט? ומה לגבי החפים מפשע הנהרגים עמו? מדוע לא נשמע כמעט קול הלכתי ממתן בסוגיה הזאת?

לאורך כל הדורות ראו עצמם אנשי דת, בעם ישראל ובעמים אחרים, אמונים על ההתנהגות המוסרית במלחמה. לעתים קרובות שימשו רבנים וכמרים שומרי צלם האנוש, וניסו להגביל את השלטון ואת כוחו, בעיקר בנוגע להחלטה מתי יש לצאת למלחמה או למבצע צבאי ולסכן חיי אדם. דומה כי בעשרים וארבע השנים מאז אותה מחלוקת ידועה הלך תפקיד הדת ונושאייה והצטמצם לכיוון אחד בלבד. רבני ישראל משמשים היום, רובם ככולם, זרז ימני לכל קריאות המלחמה. לעתים קרובות מצאנו רבנים מבקרים את המדיניות הפשרנית של המדינה והצבא, טוענים למורך לב ולחשבונות מדיניים, ומחדדים את החובה הדתית של מלחמת חורמה באויב. לא מצאנו כמעט רבנים

לפני זמן מה קראתי עבודה של תלמידה שלי באוניברסיטה, שעסקה בהגדרות של מלחמות רשות וחובה בזמננו. אותה תלמידה, שבאה מבית שאינו שומר תורה ומצוות, תהתה על היעלמותה של קטגוריית מלחמת הרשות בזמננו. על פי הבדיקה שעשתה, כיום כמעט אין בישראל רבנים המגדירים איזושהי מלחמה ממלחמות ישראל או ממבצעייה הרבים מאז קום המדינה בתור מלחמת רשות. התלמידה סיימה את עבודתה, ההלכתית באופייה, בתמיהה ואף בהסתייגות. אצטט ממילותיה: "בעוד שחז"ל מתבוננים בדקויות, ניתן לגלות שדווקא היום, 'בעתיד' - ביטלנו את כל הדקויות והכול נצבע צבע אחד, נטול ספקות, אמון על צדקת הדרך, לא מאפשר יראת דרך ולא מאפשר ריב. ביטלנו את המושג 'מלחמת רשות'. ההלכה לא שומרת על חיינו עוד. הרשות נתונה".

בהיותי יהודי מאמין וצינוני נלהב עוררו בי דברים אלה התנגדות אינסטינקטיבית. לאחר שבדקתי ואישרתי את העובדות התחלפה ההתנגדות בקושי עמוק. האומנם קלקלה אהבת המדינה את השורה? האם ייתכן שכל מבצע וכל קרב שהתקיימו מקום המדינה ועד היום היו בגדר חובה ומצווה? האם מלחמת הרשות, שהרמב"ם והרמב"ן דנו בה, נעלמה מן העולם רק משום שאנו מדינה קטנה במזרח התיכון המוקפת אויבים? וגם אם כך הדבר, האם הסכמי השלום עם מצרים וירדן, כמו גם כוחנו הגרעיני וחיל האוויר המפואר שלנו, הם בבחינת דבר שאין להביאו בחשבון?² תהייה מסוג אחר עלתה בי בעניין מבצעים צבאיים למיניהם. האם כל מחבל הוא בחזקת פצצה מתקתקת, ומותר להורגו? האם כל 'חיסול ממוקד' של מבצע פיגוע מותר, גם אם אפשר להעמיד אדם למשפט? ומה לגבי החפים מפשע הנהרגים עמו? מדוע לא נשמע כמעט קול הלכתי ממתן בסוגיה הזאת?

שוכחים את קול המצפון האנושי

הרמב"ם כתב בהלכות מלכים (ו, ז) כך: "כשצריך על עיר לתפשה, אין מקיפין אותה מארבע רוחותיה אלא משלש רוחותיה, ומניחין מקום לבורח ולכל מי שירצה להמלט

הכותב הוא דוקטורנט באוניברסיטה העברית, מנהל בית ספר (מאלול הקרוב) בעמק בית שאן וסמג"ד במילואים.